

RECENZJA

HEINER SCHWARZBERG, *BEMERKUNGEN ZU 50 JAHREN ARCHÄOLOGISCHER STADTKERNFORSCHUNG IN MAGDEBURG*, ARCHÄOLOGISCHE BEITRÄGE, BAND 1, HALLE AN DER SAALE 1998, ss. 100.

Legenda głosi, że Magdeburg założył Juliusz Cezar. Jednak nie jego osoba była tym czynnikiem, który spowodował, że to położone nad Łabą miasto stało się jednym z najważniejszych ośrodków środkowoeuropejskich w wiekach średnich, którego nie sposób pominąć omawiając stosunki prawne tego okresu. Magdeburg rozwijał się prężnie od czasów renesansu karolińskiego, powstawszy na fali VIII – IX-wiecznego ożywienia gospodarczego Europy Zachodniej i towarzyszących mu procesów urbanizacyjnych¹. Położony na pograniczu wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny i niemieckiego Cesarstwa Rzymskiego Magdeburg szybko stał się ośrodkiem wyjściowym dalszej ekspansji wschodniej osadnictwa niemieckiego, zyskując ważną pozycję w historii stosunków słowiańsko-niemieckich. To ulubione miasto cesarza Ottona I miało w myśl jego planów z roku 955 r. stać się siedzibą arcybiskupstwa, którego zadaniem byłaby chrystianizacja Słowiańszczyzny. Tylko sprzeciw biskupa Moguncji, któremu podlegały wówczas wschodnie Niemcy, spowodował, iż projekty te zostały odsunięte w czasie, do momentu jego śmierci w roku 968, kiedy w końcu udało się powołać w Magdeburgu arcybiskupstwo. Staralo się ono uzyskać zakładaną dlań przez Ottona I rangę, w tym zwierzchność kościelną nad schrystianizowaną w 966 r. Polską², co jednak ostatecznie się nie powiodło. W okresie średniowiecza znaczenie Magdeburga wykroczyło z całą pewnością ponad ramy organizmu politycznego, w którym funkcjonował, gdy wypracowany w nim wzorec miejskich instytucji samorządowych stał się podstawą ustroju miast polskich, litewskich, a nawet ruskich³. Magdeburg w dziejach Polski średniowiecznej był zatem przez cały czas ważnym miastem, które ostatecznie pozostawiło tutaj – w prowadawstwie większości miast lokowanych właśnie na prawie magdeburckim – swój bardzo wyraźny ślad.

Rozwój i świetność Magdeburga znajduje także swe odbicie w licznych źródłach archeologicznych, odzyskanych z „archiwum ziemi”, dzięki prowadzonym na jego terenie pracom wykopaliskowym. Istotną pozycję przybliżającą ich historię i wyniki jest książka autorstwa Heinerja Schwarzberga. Zaprezentowane w niej zostały dzieje badań archeologicznych, prowadzonych w staromiejskiej części Magdeburga w drugiej połowie XX w., które zapoczątkowała w 1948 r. odbudowa miasta ze zniszczeń wojennych jako „wzorcowego miasta socjalistycznego”, a zamyka zakończenie badań wykopaliskowych prowadzonych na Zentralen Platz w marcu 1997 r., związanych z rozkwitem koniunktury budowlanej, jaka zapanowała po zjednoczeniu Niemiec.

Wprowadzeniem w treść książki jest jednostronicowy Wstęp, który wraz z ryciną, autorstwa Johanesa Homeliusa i Hansa Rentzena, prezentującą plastyczny plan Magdeburga z roku 1552, wskazują odbiorcy dalsze zainteresowania H. Schwarzberga.

Następujące po Wstępie rozdziały przybliżają czytelnikowi obszar Magdeburga z perspektywy jego położenia geomorfologicznego oraz kreślą najważniejsze punkty z historii miasta, ukazując je jako karoliński kasztel, ottońską siedzibę cesarską (Pfalz), główny ośrodek polityki wschodniej Cesarstwa, a w końcu – jako rozwinięte średniowieczne miasto hanzeatyckie, promieniujące nowoczesnymi prawami miejskimi. Krótki rys nowożytnej historii miasta zamyka autor olbrzymim, dywanowym bombardowaniem Magdeburga, przeprowadzonym

¹ Leciejewicz 1989, s. 334.

² Wyrozumski 1999, s. 78, 79.

³ Bogucka, Samsonowicz 1986, s. 62.

dzonym przez lotnictwo angielskie i amerykańskie 16 stycznia 1945 r. bombardowaniem, które położyło kres jego historycznemu centrum.

Ten dramatyczny epizod z historii Magdeburga jest w pracy H. Schwarzberga punktem wyjściowym, od którego przystępuje on do realizacji podstawowego tematu swojej rozprawy: do prezentacji badań archeologicznych prowadzonych na Starym Mieście w Magdeburgu. Tytułem wprowadzenia Autor szkicuje pokrótce historię badań archeologicznych na magdeburskiej starówce, które zapoczątkowały w pierwszej połowie XIX w. prace na terenach Klosters Bergu. Potem następuje właściwy trzon książki, gdzie Autor prezentuje prace wykopaliskowe przeprowadzone w sześciu najważniejszych dla Magdeburga punktach, a mianowicie w Katedrze (Dom), przy Bramie Mostowej (Brücktor), na Starym Rynku (Alte Markt) i przy Buttergasse, w St. Johanniskirche na Zentralen Platz oraz na Domplatz. Dla każdego z nich H. Schwarzberg charakteryzuje najważniejsze efekty badań, analizując odkrywane w trakcie prac archeologicznych szczegóły architektoniczne, które stara się wpasować w obraz nieistniejącego już miasta. Poza barwnymi opisami obraz badań i ich wyniki uplastyczniają dodatkowo licznie publikowane plany oraz zdjęcia z badań. Omawiane rejony miasta zostały wskazane na wspomnianej już panoramie szesnastowiecznego Magdeburga, znajdującej się na początku książki, co pozwala czytelnikowi śledzić i lokalizować odsłaniane przez archeologów fragmenty dawnego miasta.

Kolejnym etapem jest krótkie omówienie pozyskanych w trakcie badań materiałów ruchomych, a mianowicie wyrobów z ceramiki, szkła, metali, drewna oraz innych surowców (np. kości do gry czy kościane grzebienie). Szczególną uwagę zwraca Autor na omówienie materiału ceramicznego, który rozpatruje w dwóch głównych kategoriach: ceramiki z okresu wczesnego i pełnego średniowiecza oraz ceramiki późnośredniowiecznej. H. Schwarzberg osobno omawia specyficzną kategorię naczyń, charakterystycznych dla garniarstwa magdeburskiego, jakimi były tzw. naczynia z wysoką szyjką (Hochhalsgefäße), określane także jako Magdeburger Kannen. Omówieniu problematyki tych naczyń, w tym ich datowaniu, poświęca Autor jeden z podrozdziałów. Refleksje nad zabytkami ruchomymi są dla H. Schwarzberga polem do rozważań natury chronologicznej i ukazania powiązań Magdeburga z innymi ówczesnymi ośrodkami miejskimi. Również ta część pracy jest bogato ilustrowana, dzięki czemu może czytelnik zapoznać się z wyglądem podstawowych grup zabytków, pozyskiwanych w ramach badań średniowiecznego osadnictwa Magdeburga.

W podsumowaniu książki Autor wskazuje na nienajlepszy stan publikacji wyników badań wykopaliskowych prowadzonych w Magdeburgu. Przykładem jest powołana w roku 1960 seria „Ergebnisse der archäologischen Stadtkernforschung in Magdeburg”, mająca prezentować efekty prac nad początkami ośrodka miejskiego w Magdeburgu, której publikacja zakończyła się na tomie drugim, wydanym w roku 1964. Przywołując najważniejsze publikacje źródłowe z lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych Autor podkreśla, iż opracowanie materiałów dokonywało się wówczas głównie na podstawie metod właściwych dla historii sztuki, przede wszystkim przy zastosowaniu typologii porównawczej. Wskazuje także na brak w większości opracowań nawiązań do uwarstwień stratygraficznych. Sytuacja zaczęła zmieniać się dopiero w latach dziewięćdziesiątych, gdy rozpoczęto sukcesywne opracowanie i publikowanie wyników badań wykopaliskowych z lat sześćdziesiątych. Co do publikacji wyników najnowszych badań prowadzonych w Magdeburgu Autor zakłada, iż zostaną przedstawione zdecydowanie szybciej. Jako przykład dobrze wykonanej monografii przytacza H. Schwarzberg opracowanie rozwoju ośrodka miejskiego w Magdeburgu, autorstwa H.-J. Mrusek⁴. Przy okazji omawiania tej pracy, kreśli on obraz średniowiecznego miasta, jaki wyłania się z omówionych przez Mruska badań wykopaliskowych. Obrazują je publikowane za tym badaczem plany przedstawiające Magdeburg około roku 1000 i 1180. H. Schwarzberg postuluje tutaj także dalszą publikację źródeł wykopaliskowych i konieczność tworzenia ich pełnych opracowań.

Książkę zamyka bogata, licząca 11 stron bibliografia, zawierająca wykorzystane w trakcie jej pisania pozycje. Czytelnik odnajdzie tutaj z łatwością najważniejszą literaturę poświęconą średniowiecznemu Magdeburgowi i archeologii tegoż miasta. Całości dopełnia katalog badań wykopalisk i robót ziemnych prowadzonych w rejonie magdeburskiej starówki, odnotowane w nim zostały także przypadkowe, luźne znaleziska. Katalog podzielony został na trzy sekwencje czasowe: badania wykopaliskowe przeprowadzone do roku 1948 (23 stanowiska); badania przeprowadzone w latach 1948–1968 (160 stanowisk) i przeprowadzone po roku 1968 (32 stanowiska). W katalogu zawarte zostały informacje podające numer parceli, rok badań i typ prac, rodzaj znalezisk oraz ich chronologia.

⁴ Mrusek 1956.

Przegląd stanowisk zawartych w katalogu wyraźnie wskazuje, iż większość odkryć archeologicznych w Magdeburgu dokonano w okresie dwudziestu lat, między rokiem 1948 a 1968. Nie dziwi zatem, że Autor przyjął właśnie rok 1948 za początkową cezurę planowych badań wykopaliskowych. Jednak także przed tą datą na terenie Magdeburga dokonywano odkryć archeologicznych, nie zawsze – jak wynika to z zaprezentowanego katalogu – przypadkowych.

Tytuł książki może być zatem nieco mylący. Sugeruje bowiem, iż historia badań archeologicznych nad dziejami Magdeburga liczy jedynie 50 lat. Bezsprzeczny w świetle przedstawionego w książce zestawienia jest fakt, że większość badań wykopaliskowych na terenie Magdeburga przeprowadzona została istotnie po roku 1948 (głównie właśnie w latach 1948–1968). Nie zmienia to jednak konstatacji, iż spotkanie z archeologią zaczęło się dla Magdeburga już w wieku XIX, zaś o pierwszych w pełni naukowych badaniach można mówić, co zresztą podkreśla sam Autor, już w odniesieniu do prac z roku 1926, prowadzonych przez A. Kocha w katedrze.

Pozycja autorstwa Heinera Schwarzberga nie rości sobie pretensji do miana pełnego, monograficznego ujęcia historii miasta. Nie jest także dokładnym sprawozdaniem z całości prowadzonych prac wykopaliskowych na jego terenie. Jak podkreśla sam Autor, jego opracowanie zarysowuje tylko pewne problemy, wybrane z całego „technokompleksu” zagadnień związanych z badaniami nad początkami ośrodka miejskiego w Magdeburgu. Dociekliwość badawcza Autora, dogłębne i krytyczne podejście do źródeł, to niewątpliwe atuty książki H. Schwarzberga. Są nimi także żywy język, liczny materiał ilustracyjny oraz umiejętne odniesienia do źródeł pisanych. Dzięki nim czytelnik otrzymuje plastyczny obraz jednego z najważniejszych ośrodków miejskich w średniowiecznej Europie. Książka ta ma jeszcze jedną, niewątpliwą zaletę: pisał ją rodowity magdeburek, a więc po części pisana jest też sercem.

BIBLIOGRAFIA

Bogucka M., Samsonowicz H.

- 1986 *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.

Leciejewicz L.

- 1989 *Słowianie Zachodni. Z dziejów tworzenia się średniowiecznej Europy*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.

Mrusek H.-J.

- 1956 *Zur städtebaulichen Entwicklung Magdeburgs im hohen Mittelalter*. „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg” Bd. 5, Heft 6, s. 1219–1314.

Wyrozumski J.

- 1999 *Dzieje Polski piastowskiej (VIII wiek – 1370)*. *Wielka historia Polski*, t. 2, Kraków.

Andrzej Michałowski

Instytut Prahistorii, Uniwersytet im. A. Mickiewicza
ul. Św. Marcin 78, 61–809 Poznań, Poland